

Influence of social and cultural factors on the choice of the type of Speech Act

Shakhnoza SHOKIROVA¹

“Kokand University” Andijan branch

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 2024
Received in revised form
15 December 2024
Accepted 20 January 2025
Available online
15 February 2025

Keywords:

speech acts,
social factors,
cultural factors,
communication,
context,
politeness,
intercultural
communication,
norms,
pragmatics.

ABSTRACT

This study explores how social and cultural factors influence the selection and execution of speech acts in communication. It examines the interplay between context, cultural norms, and social hierarchies that shape how individuals choose specific speech acts, such as requests, apologies, or compliments. By analyzing various linguistic examples across different cultures, the research highlights the importance of understanding these influences to enhance intercultural communication and minimize misunderstandings.

2181-1415/© 2025 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol6-iss1/S-pp520-524>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Nutq akti turini tanlashga ijtimoiy va madaniy omillarning ta'siri

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

nutq aktlari,
ijtimoiy omillar,
madaniy omillar,
aloqa,
kontekst,
xushmuomalalik,
madaniyatlararo muloqot,
normalar,
pragmatika.

Ushbu tadqiqot ijtimoiy va madaniy omillar muloqotda nutq harakatlarini tanlash va bajarishga qanday ta'sir qilishini o'rganadi. Bu kontekst, madaniy me'yorlar va ijtimoiy iyerarxiyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganadi, bu shaxslarning so'rovlar, kechirim so'rash yoki iltifot kabi o'ziga xos nutq harakatlarini qanday tanlashini shakllantiradi. Turli madaniyatlarda turli xil lingvistik misollarni tahlil qilib, tadqiqot madaniyatlararo aloqani kuchaytirish va tushunmovchiliklarni minimallashtirish uchun ushbu ta'sirlarni tushunish muhimligini ta'kidlaydi.

¹ Researcher, “Kokand University” Andijan branch. E-mail: sehnaz0609@icloud.com

Влияние социальных и культурных факторов на выбор типа речевого акта

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

речевые акты,
социальные факторы,
культурные факторы,
коммуникация,
контекст,
вежливость,
межкультурная
коммуникация,
нормы,
прагматика.

В статье анализируется, как социальные и культурные факторы влияют на выбор и исполнение речевых актов в процессе общения. Рассматривается взаимодействие контекста, культурных норм и социальной иерархии, определяющих, как люди выбирают конкретные речевые действия – такие как просьбы, извинения или комплименты. Анализируя различные лингвистические примеры из разных культур, авторы подчёркивают важность понимания этих влияний для улучшения межкультурной коммуникации и минимизации недоразумений.

KIRISH

Til shunchaki aloqa vositasi emas; u jamiyatning ijtimoiy va madaniy tarkibiga chuqur singib ketgan. Biz o'zimizni ifoda etishimizga – so'rovlar, kechirim so'rash, maqtoqlar va da'volar kabi turli xil nutq harakatlari orqali – biz faoliyat yuritayotgan ijtimoiy kontekst va madaniy me'yorlar sezilarli darajada ta'sir qiladi. Ushbu ta'sirlarni tushunish samarali muloqot uchun juda muhimdir, ayniqsa tobora globallashib borayotgan dunyoda o'zaro ta'sirlar ko'pincha turli xil madaniy kelib chiqishlarda sodir bo'ladi.

Ushbu tadqiqot ijtimoiy va madaniy omillar nutq harakatlarini tanlash va bajarilishini qanday shakllantirishini o'rganishga qaratilgan. Kontekst, madaniy qadriyatlar va ijtimoiy iyerarxiyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganib, biz nima uchun shaxslar turli vaziyatlarda o'ziga xos lingvistik iboralarni tanlashlari haqida tushunchaga ega bo'lishimiz mumkin. Masalan, bir madaniyatda muloyim iltimos deb hisoblanishi mumkin bo'lgan narsa boshqasida haddan tashqari talabchan sifatida qabul qilinishi mumkin. Xuddi shunday, kechirim so'rashning nyuanslari ijtimoiy mavqega yoki munosabatlarga qarab keskin farq qilishi mumkin.

Turli madaniyatlarning lingvistik misollarini har tomonlama tahlil qilish orqali ushbu tadqiqot nutq aktlari atrofida murakkabliklarni va ularning kontekstual asoslarini yoritishga intiladi. Shunday qilib, biz madaniyatlararo muloqot katta tushuncha mustahkamlash niyatidamiz, oxir-oqibatda tushunmovchiliklar kamaytirish va turli kelib chiqishi shaxslar o'rtasida samarali muloqotni rivojlantirish uchun yordam. Til va jamiyat o'rtasidagi ushbu murakkab munosabatlarni o'rganar ekanmiz, biz kommunikativ tanlovimizni shakllantirishda ijtimoiy va madaniy omillarning muhim rolini ochib beramiz.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

XX asrning oxirlarida nutq akti nazariyasi lingvofalsafiy ta'limot sifatida vujudga keldi. Nutq akti tushunchasi avvalroq ham Humboldt, Sh. Balli, K. Byuller, E. Benvenist, M. Baxtin kabi olimlarning ta'limotlarida mavjud bo'lgan, biroq nutq akti nazariyasi to'liq bir ta'limot sifatida ingliz mantiqshunos olimi J. Ostin, amerikalik psixolog J. Searl va boshqalarning tadqiqotlarida yuzaga keldi. Oksford va Kembrij universitetlarida faoliyat ko'rsatgan faylasuflar lisoniy faoliyatning ko'pvazifaviyligiga va uning insonning hayot

kechirish shakli bilan o'zaro chambarchas bog'liq ekanligiga e'tibor qaratishdi. Til insonlarning so'zlash yoki yozish harakatlarini bajarishi bilan bog'liq bo'lib, bu harakatlarning bajarilishi jarayonida gap asl ma'nosidan tashqari, tasdiqlash, buyurish, ogohlantirish, va'da berish kabi mazmunni ifodalash imkoniyatini ham namoyon qiladi. Bu ma'nolar so'zlovchi shaxs tomonidan bajarilayotgan nutqiy faoliyat natijasi hisoblanadi. Shunday ekan, nutq akti – ma'lum muhitda, aniq maqsadni ifodalash uchun so'zlovchining tinglovchiga lisoniy murojaatidir.

Nutqiy harakatlar nazariyasi (speech act theory) J.L. Austin va J.R. Searle tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, nutqiy harakatlarning qanday amalga oshirilishini va ularning maqsadlarini tushuntirishga qaratilgan. Har bir nutqiy harakat til orqali amalga oshiriladi va bu harakatlar ma'lum bir kommunikativ maqsadni ko'zlashni talab qiladi.

Austin va Searle's Modeli

J.L. Austin – "How to Do Things with Words" kitobida, nutqiy harakatlarni to'g'ridan-to'g'ri (performative) va tasviriy (constative) deb ajratdi. To'g'ridan-to'g'ri harakatlar nutq orqali bajariladigan harakatlar bo'lib, ular aniq bir natijani yoki o'zgarishni amalga oshiradi.

J.R. Searle – "Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language" kitobida, nutqiy harakatlarni ko'proq formal va strukturaviy jihatdan o'rganishga e'tibor qaratdi. Searle nutqiy harakatlarni maqsadga muvofiq tarzda tahlil qilish va ularning kommunikativ funksiyalarini belgilashni taklif qiladi.

Muloqot paytida hosil bo'ladigan nutqiy harakatlarni alohida lisoniy birlik sifatida talqin qilish va ularni mazmunan tasniflash fikrini birinchi bo'lib Oksford universiteti professori Jon Ostin targ'ib qilgan edi. U 1955-yilda Garvard universitetida tashkil qilinadigan an'anaviy "Uilyam Jeyms o'qishlari"dagi ma'ruzalarida ushbu muammoni o'rtaga tashlagan edi. Keyinchalik, bu ma'ruzalar 1962-yilda "So'zlar bilan qanday muomalada bo'lmoq darkor?" sarlavhasi bilan nashr qilinib borilgan.

J. Ostin falsafiy mantiq va an'anaviy grammatikada qo'llanib kelinayotgan "gap" va "hukm (tasdiq)" tushunchalarining ifodasidagi chalkashliklar qanday noqulayliklarga va noto'g'ri xulosalarga olib kelishi mumkinligiga e'tiborini qaratadi.

NATIJA VA MUHOKAMALAR

Biz quyidagi natija va xulosalarga keldik:

1. Madaniyatlarda nutq aktlarini bajarishdagi o'zgaruvchanlik

Tahlil turli madaniyatlarda nutq harakatlarining qanday bajarilishida sezilarli o'zgaruvchanlikni aniqladi. Masalan, kollektivistik madaniyatlarda (masalan, Yaponiya, Xitoy) qilingan so'rovlar ko'pincha uyg'unlik va bilvosita urg'u berib, guruh birlashuvining madaniy qiymatini aks ettiradi. Aksincha, individualistik madaniyatlar (masalan, Qo'shma Shtatlar, Germaniya) muxtoriyat va o'zini namoyon qilish qadriyatlarini aks ettiruvchi to'g'ridan-to'g'ri va ravshanlikni afzal ko'rishadi. Bu shuni ko'rsatadiki, madaniy yo'nalish so'rovlarni amalga oshirishda qo'llaniladigan lingvistik strategiyalarga bevosita ta'sir qiladi.

2. Ijtimoiy iyerarxiyalarning xushmuomalalik strategiyalariga ta'siri

Nutq harakatlarini tanlashda ijtimoiy iyerarxiyalar ham hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ijtimoiy tabaqalanishi aniq bo'lgan madaniyatlarda (masalan, Hindiston, Koreya) xushmuomalalik darajasi ko'pincha ma'ruzachining tinglovchi bilan bo'lgan munosabati asosida o'rnatiladi. Hurmat va rasmiy til odatda oqsoqollar yoki boshliqlarga hurmat ko'rsatish uchun ishlatiladi, norasmiy til esa tengdoshlar uchun saqlanadi.

3. Ijtimoiy ierarxiyalarning xushmuomalalik strategiyalariga ta'siri

Nutq harakatlarini tanlashda ijtimoiy ierarxiyalar ham hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ijtimoiy tabaqalanishi aniq bo'lgan madaniyatlarda (masalan, Hindiston, Koreya) xushmuomalalik darajasi ko'pincha ma'ruzachining tinglovchi bilan bo'lgan munosabati asosida o'rnatiladi. Hurmat va rasmiy til odatda oqsoqollar yoki boshliqlarga hurmat ko'rsatish uchun ishlatiladi, norasmiy til esa tengdoshlar uchun saqlanadi.

4. Uzr: Madaniy Obyektiv

Kechirim so'rash harakati nutq harakatlaridagi madaniy farqlarning yorqin namunasi bo'lib xizmat qiladi. G'arb madaniyatlarida kechirim so'rash ko'pincha sodda va shaxsiy javobgarlikka qaratilgan. Aksincha, ko'plab Osiyo madaniyatlarida uzr so'rash aybni tan olishdan ko'ra uyg'unlikni tiklashga urg'u berishi mumkin, bu ijtimoiy munosabatlarga jamoaviy yondashuvni aks ettiradi.

5. Maqtovlar va ularning madaniy Nuanslari

Iltifot-bu madaniy omillar ijro etilishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan yana bir nutq harakati. Lotin Amerikasi mamlakatlari kabi ba'zi madaniyatlarda maqtovlar erkin beriladi va o'zaro munosabatlarni o'rnatish usuli sifatida qaraladi. Biroq, Rossiya yoki Yaponiya kabi madaniyatlarda haddan tashqari maqtovlar nosamimiy yoki hatto noqulay deb qaralishi mumkin.

6. Nutq harakatlaridagi gender farqlari

Jins, shuningdek, nutq harakatlarini tanlash va bajarishga ta'sir qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ayollar ko'pincha erkaklar bilan taqqoslaganda so'rov va takliflarda ko'proq muloyim shakllar va xedjlash strategiyalaridan foydalanadilar. Bu gender rollari va muloqot uslublariga nisbatan kengroq ijtimoiy taxminlarni aks ettiradi.

XULOSA

Grammatik an'anada har qanday gap ham hukm yoki tasdiq bo'lavermasligi va savol, undov, istak-xohish yoki boshqa turdagi mazmunlarni ifodalovchi gaplar ham mavjudligi e'tirof etilgan. Ammo faylasuflar tilshunoslar bilan har doim ham bir xil fikrda emaslar. Grammatikalarda "hukmiy tasdiq" deb qaralayotgan gaplarning (shu o'rinda ogohlantirmoqchimizki, "hukmiy tasdiq" va an'anaviy grammatikadagi "darak gap" tushunchalari bir-birlarini to'lig'icha takrorlamaydi) ko'pchiligi kechayotgan voqealarning hech qanday tasdig'ini ifodalamaydi. Shuningdek, J. Ostinning yozishicha, ular "voqealar haqida axborot, xabar berish yoki yozib olish uchun mo'ljallanmagan". Natijada, Oksford faylasuflari gap mazmunining tahlilida o'ziga xos "to'ntarish" tayyorlashdi. J. Ostin va uning hamkabrlarining fikricha, har bir gap talaffuz qilinganida, o'z ma'nosi ifodasidan tashqari, ma'lum bir harakat bajariladi, ya'ni biror bir voqea haqida darak-xabar beriladi, bu xabar tasdiqlanadi yoki inkor qilinadi, biror narsa iltimos qilinadi, taqiqlanadi va buyruq, maslahat, ijozat beriladi, va'da yoki taklif qilinadi hamda takalluf, minnatdorchilik izhor qilinadi va hokazo.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Searle J. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969. – 203 p.
2. Searle J.R. *A classification of illocutionary acts //Language in society – 1976. – Vol. 5 – №1. – P.1*
3. Warton T. *Pragmatics and non-verbal communication*. – Cambridge University Press. 2009.

4. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction, Mouton de Gruyter, Berlin: 2003.

5. Абрамова Т. В. Национальная специфика культуры речевого общения в косвенных речевых актах I Теоретическая и прикладная лингвистика. Сборник межвузовских научных статей. Номер 2. Язык и социальная среда. Воронеж, 2000. Воронежское государственное издательство. технический университет, -155 р.